

„Nevezettnek jelenlegi lakhelyén való tartózkodása államvédelmi szempontból káros”

(Kitelepítések a Zala megyei határsávból, 1950-1953)¹

„...hozzánk is berontottak ezek az ÁVH-sok, úgy fél három tájékn, falhoz állítottak minket. Apámat és a bátyámat elvitték a bíróhoz és ott megkapták a kitelepítési véghatározatot. ... Kérdezni nem lehetett semmit. Arra gondoltunk, hogy a Szovjetunióba visznek minket, erről már hallottunk, aztán az odarendelt marhavagonokba szállítottak be minket. Soha nem felejttem el, 1950. június 25-én, mikor kitört a koreai háború, érkeztünk meg a tiszafüred-kócsi állomásra. Itt a gazdasági vezető beszédet tartott: „itt fogják megszírozni a földet” – mondta és az elkövetkezendő három évben ez lett az otthonunk.” – olvashatjuk egy Kerkateskándról kitelepített visszaemlékezésében.

A hortobágyi kitelepítések Magyarország déli és nyugati határsávját érintették elsősorban. Zala megye délen határos volt Jugoszláviával, ami a Kominform 1948-as határozata alapján már nem tartozott a Szovjetunió vezetete kommunista régióba. Ekkor jelent meg a határsáv illetve a határövezet fogalma. A nyugati határsávba Győr-Sopron, Vas megye, Kőszeg, Mosonmagyaróvár és Sopron városok tartoztak. A déli határsáv területét Baranya, Bács-Kiskun, Csongrád, Somogy és Zala megye jelentette. Ide tartozott még Baja, Mohács, Nagykanizsa és Szeged városa is.

Az ÁVH Zala megyei Osztálya folyamatosan hangulatjelentéseket küldött a felsőbb szerveknek. Ezekben járási, illetve községi szintekre lebontva számoltak be a lakosság minden megmozdulásáról, viszonyáról az adott politikai eseményekhez. 1950-ben a megyei ÁVH-nak már a déli határsáv fokozottabb megfigyelését adták feladatul: „A zalaegerszegi ÁVH-ra nagy feladat vár: a megyével határos Jugoszlávia” miatt az „imperialisták láncos kutyája, Tito ellen könyörtelenül fel kell lépni, csírájában kell elfojtani minden kezdeményezését.” – hangzott az utasítás.

A hatalom számára a határsávban élő „osztályidegenek” eltávolításának formális jogi kereteit az 1939. évi II. törvénycikk, A honvédelemről szóló, szolgáltatta. Ez a törvény tette lehetővé, hogy azokat a személyeket, akiket a közrend, a gazdaság vagy az állam szempontjából veszélyesnek ítélnék meg, kitilthassák az adott területről és rendőri felügyelet vagy rendőri őrizet alá helyezhetik. A rendőri őrizet alá helyezett munkára is kötelezheték. A törvény azonban a II. világháború alatt született meg, háborús intézkedésként, nem békeidőszakra hozták. Biztosítékként a 228.010/1948. IV./1. B. számú rendelet is szerepelt a véghatározatokon. Indoklás: „Nevezettnek a lakhelyén való tartózkodása államvédelmi szempontból káros.”

Felsőbb utasításra az MDP Megyei Bizottsága már jóval a kitelepítés előtt elkészítette a „Kitelepítendő családok névsorai”-t. Nem megbízhatóaknak elsősorban a kulákságot tekintették, a kitelepítések első nagy hullámának főként ők estek áldozatul. A kitelepítendő listájára mindenképpen rákerültek, a harmadik világháborútól való félelem miatt, a kollaboránsnak tartott délszláv nemzetiségűek, azok, akiknek kapcsolata volt Jugoszláviával (rokoni, kereskedelmi), akik politikai szerepet vállaltak a koalíciós időszakban, akiknek bármilyen tulajdona volt (malom, üzem, kereskedelmi egységek stb.). De nem kívánatosak voltak az egyházi, de akármilyen szellemi tevékenységet folytató személyek is. Sőt, példát találunk arra is, hogy a kitelepítendő személyek ingó és ingatlan vagyonára tartott igényt a helyi tanács vagy a megalakuló termelőszövetkezet: „Letenyei Járási Párt

¹ A szöveg teljes verziója elhangzott az Egy diktatúra anatómiája. Előadások a Rákosi-korszak történetéből című tudományos konferencián, 2016. október 12-én, Zalaegerszegen.

Végrehajtóbizottsága kéri a Megyei Párt Végrehajtóbizottságot, szíveskedjenek hozzájárulni ahhoz, hogy a Várföldén lakó B. György kulákot saját lakásából egy másik épületbe helyezhessük át. Erre azért van szükség, mert a fent nevezett kulák melléképületei megfelelnek a termelészövetkezet közös épületének. Lakása pedig termelészövetkezet irodának.”

Zala megyében a kitelepítések két nagy és több kisebb hullámban zajlottak le, 1950 és 1952 között. 1950-ben megközelítőleg 193 családot, 1952-ben 203 családot internáltak Zala megyéből. Volt olyan falu, amit a hatóságok valósággal megtizedeltek, másokat azonban alig érintettek.

A legszervezettebb kitelepítés országosan, 1950. június 23-án történt a megyei ÁVH, a rendőrség és a helyi, közigazgatási hatóságok közreműködésével. Ilyen nagy méretekben lebonyolított eseményre aztán már nem került sor. Június 23-ra virradó éjjel tehát ÁVH karhatalmisták és rendőrök szállták meg Vastól Csongrád megyéig, Zalában Kerkaszentpétertől Nagyfakosig, a határ menti falvakat. A meglepetésszerű letámadások hajnali egy és három óra között zajlottak le. Az internálások szinte mindenhol egyazon forgatókönyv szerint történtek. Vagyis a listán szereplő kitelepítendő személyek kilétét és lakhelyét megtudakolva, a kék egyenruhások az ablakokon és az ajtókon zörgetve ébresztették fel a ház lakóit. Sok esetben házkutatás ürügyén rontottak be a lakásokba. Az ÁVH-sok száma nagyon változó volt, előfordult, hogy csak hárman-négyen, de az is, hogy tízen-tizenketten voltak. Ezután kétféle esemény történhetett: volt, hogy a családfőt két-három ÁVH-s és a civil ruhás vezető kíséretében a község házára, rendőrsre vagy a párttitkár házába kísérték, ahol alá kellett írni az ún. Véghatározatot. Ezt az okmányt a megyei hatóságok sokszorosított példányban kapták meg, amiről csak a kitelepítendő neve és címe, valamint a kényszerlakhely megnevezése, néhány esetben az illető foglalkozása hiányzott. Megesett az is, hogy majdnem teljesen üresen papír aláírására kényszerítették a gazdát. A másik esetben nem vitték el a családfőt, hanem ott, a házában, a család előtt olvasták fel a kitelepítési határozatot. Az sem jelentett akadályt, ha az apa vagy férj nem írta alá a végzést, mindenképpen menniük kellett.

Az összecsomagolásra általában egy órát hagytak. Az otthon tartózkodó valamennyi családtagnak készülni kellett, a legfiatalabbtól a legidősebbig. A bejelentett címen élők közül mindenkit elvittek.

Az ÁVH-soknak és a rendőröknek felszólítás nélküli fegyverhasználati joguk volt. Bár menekülni egy-két esetet kivéve senki sem próbált. A kitelepítettek tehát többnyire belenyugodtak sorsukba. A pakkokat általában egy odarendelt lovas kocsira kellett felpakolni. Rendszerint falubeli, még ki nem telepítettek kulákok szekereit vették igénybe erre a célra. Az 1950-es kitelepítés alkalmával a lenti, rédicsi és a csömödéri vasútállomásokon gyűjtötték össze az internáltakat. 1952-ben pedig már Nagykanizsáról is indult szerelvény. A kitelepítetteket már korábban nyílt pályára állított marhavagonokba szállították be. Egy ilyen vagonba minimum két, de sokszor három-négy család is összezsúfolódott.

1950. június 23-án délután indult el a vonat az állomásokról Zalaegerszeg irányába, ahol a három felől érkező szerelvényeket összekapcsolták. Itt megint csak több óra várakozás következett. Zalaegerszeg az egyike volt az országos öt gyűjtőállomásnak (Szeged, Kiskunhalas, Kaposvár, Pécs, Zalaegerszeg). Ekkor 1991 személyt 486 vagonnal telepíttek ki. Zala megyéből mintegy 700 főt hurcoltak el.

Zalából a vonat a „Gőcsej expressz” útvonalán indult el Budapest irányába. Az ÁVH-sok körülbelül Tiszafüred állomásig kísérték a „szállítmányt”, ahol helyüket átvették a szolnoki és a debreceni rendőrkapitányság emberei. Bár többeknek a kezében volt a végzés, hogy hova viszik őket, mégis felmerült az a lehetőség is, hogy esetleg az út vége Szibéria lesz. Teljes volt a bizonytalanság.

A megérkezés a táborok vasútállomására szintén éjszaka történt. A környező tanyákról, valamint az állami gazdaságokból lovas kocsikat, szekereket, traktorokat rendeltek ki a „telepesek” elszállítására.

Az MDP Zala megyei osztályának vezetője Hegedüs elvtársnak címzett jelentésében rendben lezajlottnak tekintette az 1950. június 23-i hajnali kitelepítéseket. A jelentés elsősorban a lakosság részéről történő megnyilvánulásokat tartalmazta. Az emberek úgy gondolták, hogy félnivalójuk elsősorban a kulákoknak és a gazdag iparosoknak, kereskedőknek van. Akkor még senki nem gondolt arra, hogy olyanokat is kitelepítenek, akiknél nem a vagyon, hanem a korábbi pozíció volt a mérvadó. Miután elhurcoltak egy idős házaspárt, akiknek még egy hold földjük sem volt (korábbi nyilas tagsággal vádolták), mindenki félni kezdett.

Az internáltokról azonban nem mindenki gondolkodott egyformán. Voltak, akik hangot is adtak nemtetszésüknek: például Bajcsa községben, ahol az 1950. június 30-án megírt levelet Rákosi Mátyásnak, „szeretett vezérünknek” címezték és kérték az ügy mielőbbi kivizsgálását. A kitelepítést pedig a Belügyminisztérium tévedésének fogták fel. A kérelmet a falu lakosságának nagy része, a helyi MDP szervezete (titkár, elnök, DÉFOSZ titkár, gazdaságvezető, tömegszervező), a Népfront tagsága, az MDP tagsága, valamint a nagykanizsai Bauer és társa fa- és fémárugyár dolgozói és a vállalat vezetője is aláírták, mintegy 110-en.

Néhány faluban az egyház képviselői is kiálltak a kitelepítettek mellett. Az állomáson, illetve oda-felé menet, ha a pap értesült az akcióról, megáldotta és elbúcsúztatta a családokat. Kerkafaluban például, a kora reggeli órákban, a református pap elbúcsúztatott egy kulákot.

A kitelepítettek értékeit, ingóságait elkobozták. Az Államvédelmi Hatóság által lepecsételt ingatlanokat a közég előjárói, párttitkárai még aznap felkeresték. Jegyzőkönyvbe vettek minden értéket, a kávéscsészétől a cséplőgépig. Sok esetben azonban nem tudtak mindent lajstromba venni, hiszen a szemfüles helyi lakosság egy részét az értékesnek tartott holmiknak már elvitte.

Hortobágy területén 1950 és 1953 között 12 zárt tábor működött. A terület adottságait tekintve és gazdaságilag ideális terep volt a magyar Gulag kialakítására. A táborok egy-egy hortobágyi állami gazdasághoz tartoztak, központjukban egy-egy juhodály, marhaistálló lett a kitelepítettek szálláshelye. 1950-ben 1991 főt hurcoltak el az akkor létesített táborokba. A zalaiakat 1950-ben három nagy táborban helyezték el: Kócspuszta, Kónya, Árkus majorba. A táborok ugrásszerű növekedése 1952 nyarán következett be, mikor is a határsáv falvai mellett a nagyobb városok „osztályidegen” és „ellenséges elemeit” is eltávolították lakóhelyükről. Ekkor telepíttek ki Nagykanizsáról is 52 családot.

A „telepesek” foglalkoztatására az állami gazdaságok adtak lehetőséget. A területeken ebben az időben vezették be a szocialista gazdasági kísérleteket, mint a rizs-, gyapjú- vagy cukorrépa-termeleést. Ez jelentős mennyiségű munkát adott az érkezőknek.

A táborok életére szigorú szabályok vonatkoztak. A Belügyminisztérium hatáskörébe tartozott ezeknek a szabályoknak, rendeleteknek a kibocsátása. Ezek a Debreceni és a Szolnoki Főkapitányságokon keresztül jutottak el az érintettekhez, ugyanis a táborok a területileg illetékes ÁVH parancsnoksághoz és rendőrkapitánysághoz tartoztak. Az őrszemélyzetet a rendőrség biztosította. Az őrzőket „K”, azaz különleges őrsőknek hívták.

A tábori életről már számos visszaemlékezés, forrásgyűjtemény látott napvilágot. Egyre több írás, regény, történeti feldolgozás jelenik meg, elsősorban a kitelepítettek visszaemlékezéseire alapozva. Azonban viszonylag kevés szó esik a kitelepítések utóéletéről, a hazatérést követő újbóli beilleszkedésről, annak nehézségeiről.

A hortobágyi zárt táborok felszámolására vonatkozó első intézkedések 1953 júliusában jelentek meg. Megkezdődött az internálótáborok feloszlata.

„Amikor híre ment, hogy felszabadítják a táborokat, minden nap vártuk, hogy mikor kerül ránk sor. Minden nap vártuk a fekete Volgát, a meseautót, ami a jó hírt hozta.” – mesélte az egyik táborlakó.

1953. október 31-ig számolták fel a hortobágyi zárt táborokat, kb. 10 ezer főt bocsátottak szabadságon (a korábban elengedett gyerekekkel és idősekkel együtt).

A volt kitelepítettek aztán egy úgynevezett elbocsátó rendőrségi határozatot kaptak, aminek értelmében nem térhettek vissza eredeti lakóhelyükre, a határövezetbe és a kijelölt városokba, mint Budapest, Miskolc, Szeged, Nagykanizsa stb., „valamennyien továbbra is az állambiztonsági szervek látókörében maradtak”.

A lakóhelyről való kitiltást csak 1956-ban, a forradalom napjai előtt nem sokkal oldották fel. 1953 után aztán sorban érkeztek a kártérítési kérelmek, amik elsősorban az ingatlanok visszaszerzésére irányultak. 1956-ig általában elutasítóak voltak a hatóságok, pl. Dorogi Ferenc Kiscsehi községből írt levelet Piros László belügyminiszternek. A válasz szerint a lakóházba beköltözött a községi tanács és a községi tanácselnök, így szabad rész nincsen, a földjeit a tsz hasznosítja, így azokat visszakapni nem tudja. A fordulat majd csak 1956-ban következett be, amikor már arra is volt példa, hogy segílyt állapítsanak meg.

A kitelepítések után tíz évvel is felbukkannak a különböző dokumentumokban a volt kitelepítettek hátrányosan megkülönböztető iratok. Jó példa erre a Zala Megyei Bíróság büntető pereinek iratanyaga, melyben találkozhatunk egy olyan perrel, melyből egy volt kitelepített nyugdíjjal kap-

csolatos hátrányos megkülönböztetése olvasható ki. Szabó Istvánt 1950. június 23-án telepítették ki Sormás községből a Hortobágyra, majd 1960-ban az SZTK-hoz fordult nyugdíjának megállapítása végett, ahol kérelmét elutasították. Majd fellebbezett, melyet szintén elutasítottak, ekkor a zalaegerszegi járásbírósághoz fordult nyugdíjigénye megállapítása miatt. A perbe fogás oka a következő kijelentés volt: „1950. június 23-án minden ok és kihallgatás nélkül Rákosi pribékjei elhurcoltak a hortobágyi kőnyai állami gazdaságba, egész családdal együtt. 1950 júniusától 1953. október közepéig dolgoztunk, mint igavonó barmok, két évig emberszámba se vettek, osztályrészünk a verés és szenvedés volt, és a közös konyha. Próbáltam volna nem dolgozni, az ottani rendőrség agyon is vert volna. Egyszer ügyis félholtra vert, mert meg mertem írni a Belügyminisztériumnak az ottani állapotokat.”

A bíróság a népi demokratikus államrend elleni izgatás büntettének tényállását állapított meg, így Szabó Istvánt 6 hónap felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte.

A kitelepítettek életét tehát alapvetően befolyásolta a Hortobágyon eltöltött, kinek majdnem 40, kinek 16 hónap. A kuláksággal, kémkedéssel, szabotálással és még folytatni lehetne hosszan a sort, mi mindennel vádolt emberek élete egy éjszaka leforgása alatt megváltozott. Minden, amiért addig dolgoztak, elveszett. Jobb esetben ennek valamennyi részét a kártalanítási eljárások következtében visszakapták. De a személyes tárgyakat, életük, fiatalságuk egy darabját pótolni már soha nem lehetett. A családi múlt egy töredéke örökre elveszett és ezeket pénzzel vagy papírokkal pótolni nem tudták.

Bibliográfia

1. *Dokumentumok Zala megye történetéből 1947-1956.* Zalai Gyűjtemény 48., Zalaegerszeg, 1999
2. Ember Mária: *Hortobágy – „szociális tábor”, 1952-1953.* In: Forrás 1981/6
3. Erdmann Gyula: *Begyűjtés és beszolgáltatás Magyarországon 1945-1956.* Békéscsaba, 1992
4. Füzes Miklós: *Törvénytétel: „Hortobágyi pusztaságon nehéz idők járnak”.* Pécs, 1992
5. Gulyás Gyula – Gulyás János: *Törvénytétel nélkül: A hortobágyi munkatáborok (1950-1953) filmszociográfiájának dokumentumai.* Budapest, 1989
6. Gyuricza Ferenc: *Tito láncos kutyáinak nevezték őket.* In: Zalai Hírlap 2003. június 28.
7. História 2004/1 – Ötven éve történt. 1953.
8. *Hortobágy örökségei. Kényszermunkatáborok és lakóik nyomában.* (szerkesztette: Saád József) Budapest, 2015
9. Jakabfalvy Gyula: *„Borsos tanya, Hortobágy”.* In: Mozgó világ 1983/11
10. Jeszenszky Iván: *Kitelepítettek.* Budapest, 2002
11. Kávási Klára: *Kuláklísta.* Budapest, 1991
12. *Kitaszítottak* I. kötet. „Magukkal fogjuk megszírozni a földet” – 2000. június 23-24- én a „Hortobágy – a magyar Szibéria” címmel megtartott konferencia előadásai (szerkesztette: Hantó Zsuzsa) Budapest, 2002
13. *Kitaszítottak* II. kötet Dokumentumok a hortobágyi zárt táborokról 1950-1960 (szerkesztette: Füzes Miklós) Budapest, 2002
14. *Kitaszítottak* III. kötet Családok munkatáborokban 1. kötet. Budapest, 2006
15. *Kitaszítottak* III. kötet Családok munkatáborokban 2. kötet. Budapest, 2007
16. Róka Gyula: *Kitelepítés: Ispánk, 1950. június 23.* In: Vasí Honismereti és helytörténeti közlemények 1997/4 Szombathely, 1997
17. Saád József: *Telepsors.* Budapest, 2004
18. Sz. Lukács Imre: *Magyar Gulag.* Szeged, 1997
19. Szigethy András: *A jarovizált ember. Egykori kitelepítettek hortobágyi megaláztatásai helyszínén.* In: Népszabadság 2000. július 4.

20. Takács János: *Cinkos némaság*. In: Zalai Hírlap 2000. július 8.
21. Takács János: *Kócspuszta*. Nagykanizsa, 2013.
22. Závada Pál: *Kulákprés. Dokumentumok és kommentárok egy parasztgazdaság történetéhez*. Budapest, 1986
23. Závada Pál: *Kulákprés. Család- és falutörténeti szociográfia. Tótkomlós 1945-1956*. Budapest, 1991

Felhasznált levéltári anyagok a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltárának anyagából:

MDP Zala megyei Bizottsága Archívuma

MDP Zala megyei Letenyei, Lenti Járási Hivatal iratai

Kitelepítéssel kapcsolatos különválogatott iratok: Nagykanizsai, Letenyei, Lenti Járás

---

Molnár István: Láttam-1963

